

mickým opatřením, které v letech 2021–2022 v Sasku organizovala malá krajně pravicová strana „Freie Sachsen“ (Stefan Brieger).

Z výsledků nedávno zakončeného dlouholetého projektu realizovaného Historickým ústavem TU v Drážďanech čerpá studie, která přibližuje použití epidemií a nakažlivých nemocí jako předmětu urážek a invektiv adresovaných jiným osobám či skupinám osob (Silke Fehleemann a Heiner Fangerau).

Bez ohledu na malý rozsah sborník přináší řadu zajímavých a poučných příspěvků jak k dějinám epidemií, tak i k pandemii let 2020–2022. Bohatě ilustrovaná publikace je určena nejen odborníkům, ale i poučenějším laickým zájemcům.

Petr Kreuz

Středověk

Krzysztof FOKT

Governance of a Distant Province in the Middle Ages. Case Study on Upper Lusatia

Warsaw – Berlin, De Gruyter Open 2017, XIV + 296 s., ISBN 978-3-11-056928-5, e-ISBN 978-3-11-056931-5.

Monografie polského historika a archeologa Krzysztofa Fokta přináší nový pohled na nejstarší dějiny Horní Lužice od prvních výraznějších archeologických dokladů slovanského osídlení v devátém století až po vznik štaufského říšského purkrabství v Budyšině roku 1156.¹ Kniha je rozdělena na

sedm částí: teoretický úvod, počátek písemných dějin země před konečným saským zábořem koncem 10. století, následné politické dějiny oblasti do druhé poloviny 12. století, analýza strukturálního mocenského rámce, jenž umožnil ovládnutí tohoto regionu, rozbor lokální infrastruktury moci, závěr a přílohy (katalogy, tabulky).

Geografické těžiště recenzované studie tvoří východní Horní Lužice (povodí Lužické Nisy). V textu na deskách knihy a v teoretickém úvodu vymezuje autor základní termíny a metodické přístupy. Jde mu o postžení charakteristických prostředků i vladařských strategií k efektivní správě „vzdálených provincií“, ovladatelných jen s velkými (ekonomickými i vojenskými) náklady. Fokt zvolil formu extrémní případové studie (*extreme case study*) na základě písemného i hmotného (archeologického a numismatického) materiálu. Pojem, jímž autor opisuje interakci „vzdálených provincií“ s panovníkem, je *governance*. Jednalo se jak o mocensko-politické instituce, tak praktiky, neboť ve středověku dominovaly osobní vazby nad formálními správními strukturami (úřady aj.), typickými až pro moderní dobu (*government*).

REŠ, *Wademecum historii Górných Łużyc*, Lubań 2010; *Liber vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch / Najstarsza księga zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, Teil / część I (1305–1343) (= *Fontes Iuris Polonici / Prawo Miejskie*, Tom V), Hrsg. von Krzysztof FOKT – Christian SPEER – Maciej MIKUŁA, Kraków 2017; *Tamtéž*, Teil / część II (1343–1389) (= *Fontes Iuris Polonici / Prawo Miejskie*, Tom VI), Hrsg. TÍŽ – Robert KOSZELLNI, Kraków 2018; *Tamtéž*, Teil / część III (1390–1416) (= *Fontes Iuris Polonici / Prawo Miejskie*, Tom VII), Hrsg. TÍŽ, Kraków 2022.

1 Srov. jiné jeho knižní publikace o historii této země: Krzysztof FOKT – Łukasz TEKIELA – Waldemar BENA – Daniel KO-

Autor tak odmítá koncept střeoevropského modelu rané středověkého státu české historiografie a kloní se k novým právním dějinám (*neue Verfassungsgeschichte*), interpretujícím „státy“ ne jako konglomeráty teritoriálních správních jednotek, ale jako interakce mezi členy vládnoucích dynastií a „aristokratických“ elit, pověřených panovníky správou „vzdálených provincií“, jimiž byla „státnost“ utvářena i reprezentována. Teritoriální správní celky tudíž představovaly jen objekty (nikoli subjekty) politiky, jež panovník dával za odměnu loajálním osobám.

Výkon panovnické moci ve „vzdálených provinciích“ spočíval především ve správě jejich zdrojů (*resource management*) ze strany panovníkem k tomu pověřených osob, které měly za úkol vybudovat infrastrukturu správy (*infrastructure of governance*) spočívající v různých materiálních i imateriálních komponentech jako sítích cest, pozemkových majetcích, hradištích, farnostech aj., jež umožňovaly fyzické i symbolické ovládnutí provincie. Geneze a fungování „politiky“, „infrastruktury“ a „organizace“ tak tvoří tři hlavní analytická těžiště recenzované publikace.

Raně a vrcholně středověká Horní Lužice, v níž byl nejdůležitějším vnějším aktérem římsko-německý král, je dle Fokta přímo vzorovým příkladem provincie vzdálené od všech center moci, neboť zde zcela chyběly biskupské a markraběcí rezidence a země se rovněž nacházela mimo dálkové cesty. Raně a vrcholně středověké depoty nalezené na tomto území neprokazují dle Fokta existenci jakékoli obchodní cesty před rokem 1200. Známa *Via regia/Alta strata* vznikla až později. Základní mocenská infrastruktura byla navíc do země importována jako plně vyvinutý systém (saská

hradská organizace / *Burgwardorganisation*), což z regionu dělá typický příklad oblasti, ježž vlada i správa se zformovaly až kolonizací (*Herrschaft durch Kolonisation*), výstavbou základní infrastruktury moci (hradská centra, protofarnosti, ministeriální soustavy aj.).

Fokt přichází s řadou až provokativních, ale přesto racionálních tezí o politických, správních a hospodářských dějinách rané Horní Lužice mezi 9. a 12. stoletím; počínaje posunutím počátku systematictějšího slovanského osídlení země až do druhé poloviny 9. století, přes zajímavou reinterpretaci značně odlišných dějin obou prvních hornolužických *gentes*, západnějších Milčanů (v povodí Sprévy kolem Budyšina) a východních Bjezunčanů (v povodí Lužické Nisy kolem Zhořelce), až po nové pojetí vzájemných politických interakcí mezi římsko-německým *regnum*, lokálními německými dynastiemi (Ekkehardovci, Wettiny, Grojči aj.) a českými Přemyslovci v 11. a 12. století.

Fokt se obecně staví kriticky k dosavadnímu německému bádání, jež vnímá dějiny Horní Lužice jen prizmatem saských zemských dějin, a to zejména vůči tvrzení, že Milčansko bylo od konce 10. až do druhé poloviny 12. století v podstatě v permanentní unii s Míšeňskem. Odmítá ale i tezi, že by Horní Lužice byla více či méně svobodnou držbou Přemyslovců již od Vratislava II. Dle Fokta šlo vždy o říšské léno. Klíčovou roli dle autora sehráli na přelomu 10. a 11. století římsko-němečtí králové, kteří sem přenesli saskou hradskou soustavu (*burgwardy*) jako plně zformovaný model správy, a míšeňští Ekkehardovci, kteří dle Fokta v zemi drželi rozsáhlé alody (především ve východní části země), což jim umožnilo rozvinout další infrastrukturu

moci a správy (vlastní burgwardy, ministeriálskou soustavu, protofarnosti aj.).

Ve výstavbě této infrastruktury později pokračovali zejména míšeňští biskupové jakožto příjemci donací burgwardů od římsko-německých králů i Ekkehardovců, Grojčové i Přemyslovci. Pro oblast východní Horní Lužice vyzdvihuje autor v této souvislosti českého knížete Soběslava I., skutečného zakladatele Zhořelce jakožto mocenského i správního centra. Zajímavou je autorova hypotéza, zda burgwardní organizace v německých východních markách nebyla jedním ze zdrojů inspirace hradského zřízení v piastovském Polsku, neboť mezi lety 1002 až 1031 Piastovci nemalou část těchto marek okupovali a jejich burgwardní zřízení zachovali. Raně středověký správní vývoj země byl dle Fokta završen roku 1156 založením budyšínského purkrabství Fridrichem I. Barbarossou, úřadu zcela závislého na římsko-německém králi. Tento panovník měl zřejmě s celou zemí dalekosáhlé plány (přímou správou), avšak jelikož potřeboval vojenskou pomoc českého knížete Vladislava II. v Itálii, udělil celou zemi již roku 1157/58 lénem Přemyslovcům.

Cíle, jež si autor ve své knize vytkl, tj. postihnout principů (a jejich proměn) užívaných vrchními (římsko-německými králi) i teritoriálními pány pro správu „vzdálených provincií“ mezi 10. a 12. stoletím, se podle mého soudu zdařilo poměrně přesvědčivě dosáhnout. Jednalo se jen o různé intenzivní *outsourcing* správy takto „vzdálené provincie“. Až do konce 12. století byly dle Fokta pro Horní Lužici typické jen velmi nízké „investice“ do mocenské infrastruktury země (zakládání měst, klášterů, obchodních cest, plošná venkovská kolonizace aj.) ze strany římsko-německého krále

či zeměpánů. Vše se však změnilo po roce 1200 počínaje vládou Přemysla Otakara I.

Recenzent může sice namítnout, že vzhledem k nedostatku pramenů sáhl Fokt k příliš deduktivním/hypotetickému přístupu a ne vždy konzultoval novou sekundární literaturu, ačkoli deklaruje svou snahu oprostít se od stereotypů dosavadních tří národních historiografií (německé, polské i české).² Tyto výtky přesto nic nemění na převažujících pozitivních aspektech Foktovy práce, jejíž hypotézy bude samozřejmě nutné v budoucnu hlouběji rozvést (a eventuálně i vyvrátit). Jedná se o zdařilé pojednání o nejčasnějších dějinách politické správy celé Horní Lužice a v případě budoucího Zhořelce i o podrobnou sondu do raných hospodářských i sociálních dějin

2 Je na škodu, že se autor v textu blíže nevyrovnává s nejpodrobnější publikací o hornolužických správních dějinách z poslední doby: Hermann Freiherr von SALZA und LICHTENAU, *Die weltliche Gerichtsverfassung in der Oberlausitz bis 1834* (= Schriften zur Rechtsgeschichte, Bd. 163), Berlin 2013, jež přináší v mnohém ohledu zcela odlišný pohled na počátky správně-politických dějin této země, byť knihu Fokt uvádí v seznamu recipované literatury. Nezmíněny zůstaly studie Miloslava Sovadiny o dějinách Žitavska ve 13. století, důležité i pro rané dějiny geografického těžiště Foktovy práce (Zhořelecka), či článek Gerharda Grafa: Gerhard GRAF, *Wenzelspatrozinien in Mitteleutschland. Der Wenzelskult als Bestandteil ottonischer Missionspolitik*, in: Michael Beyer – Jonas Flöter – Markus Hein (eds.), *Christlicher Glaube und weltliche Herrschaft. Zum Gedenken an Günther Wartenberg* (= Arbeiten zur Kirchen- und Theologiegeschichte, Bd. 24), Leipzig 2008, s. 133–153, o (politicky) zcela jiném zdůvodnění svatováclavského patrocina protofarnosti v Jauernicku u Zhořelce aj.

její východní poloviny. Fokt svou nápaditou reinterpretací dějin Horní Lužice ve starším středověku nutí čtenáře k hlubšímu zamýšlení. Součástí knihy je anglické, německé, polské, lužickosrbské a české resumé. Český text byl však přeložen autorem, jenž není vůbec zběhlý v historické terminologii.

Petr Hrachovec

Pavel SOUKUP

11. 7. 1412 – poprava tří mládenců.

Odpustkové bouře v Praze

(= Dny, které tvořily české dějiny, sv. 22)

Praha, Havran 2018, 196 s.,

ISBN 978-80-87341-41-4.

Odpustkové bouře, k nimž došlo roku 1412 v Praze, představují jeden z významných předělů v dějinách českého reformního hnutí v předhusitské době. Právě na tyto události se ve formátu nevelké knize zaměřuje medievista Pavel Soukup, který je zasazuje do širokého kontextu.

Autor začíná výklad rokem 1393 a vyhlášením milostivého léta, jež Jan Hus zažil ještě jako student. Popisuje v něm průběh odpustkových poutí v Praze i vnitropolitickou situaci, kterou poznamenávaly vyhrčené spory mezi Václavem IV. a arcibiskupem Janem z Jenštejna. Tyto informace jsou pro Soukupa východiskem, na němž dále ilustruje jak Husův názorový posun, tak i problémy církve a její složité vztahy s mocí světskou. Ve vztahu k českému prostředí se autor později zastavuje u komplikované situace církve v Itálii, která vyvrcholila volbou třetího papeže. Nákladné války, jež papežové vedli, byly z nemalé části financovány prostřednictvím odpustků. Když papež Jan XXIII. bulou vyhlásil novou křížovou

výpravu, nebyly nové odpustky přijímány s velkým nadšením nikde v Evropě. Vyslovený odpor však vyvolaly u pražských vikleřistů, což souviselo s jejich profilující se postojem k pokání a k odpustkové praxi. Soukup shrnuje její genezi, přičemž upozorňuje i na účelově vytvořenou teorii k již dříve existující praxi související s udílením odpustků, stejně jako na nepokrytý důraz na vybírání peněz.

Nakolik to dovolují prameny, prezentuje kniha jak chronologii událostí kolem nové odpustkové kampaně v Čechách, tak i agitaci a protiakce ze strany reformistů kolem Husa. V jejich důsledku naráželi papežští vyslanci na tuhý odpor, který umocnilo mimo jiné též zrušení privilegia k udílení odpustků řádem johanitů, jimž je jako podporu boje proti Turkům udělil papež Alexandr V. Jeho privilegium mělo platit pět let a nebylo dovoleno jej zrušit, Jan XXIII. jej přesto zrušil jako nevíтанou konkurenci vlastní odpustkové akce.

Aktivita vikleřistů v čele s Jeronýmem Pražským vyvrcholily na svatodušní pondělí 1412 uspořádáním průvodu a následným Husovým veřejným vystoupením. Na univerzitní půdě však Hus úspěchu nedosáhl. Autor se zabývá jak Husovými snahami o odsouzení církevní praxe ze strany teologické fakulty, tak i jeho pozdější disputací v Karolinu, kterou uspořádal přes výslovný zákaz děkana Štěpána z Pálče. Disputace, v níž došlo k jednoznačnému odsouzení křížácké buly Jana XXIII., vzbudila značný ohlas na obou stranách. Nejen, že znamenala rozchod Husa se Štěpánem z Pálče a se Stanislavem ze Znojma, ale došlo též k předvolání před arcibiskupa Albíka z Uničova a k vyhlášení mandátu Václava IV., který zakazoval narušovat průběh odpustkové kampaně. Aktivita vikleřistů